

Yahudi Modernleşmesinde Etik Monoteizm: Reform Yahudiliği Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Şahin

0000-0003-0074-9858

mustafasah86@gmail.com

Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, Türkiye

orcid.org/007x4cq57

Öz

Amaç: On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan Yahudi Aydınlanması (Haskala), zamanla Reform Yahudiliğinin entelektüel ve teolojik temellerinin şekillenmesine önemli ölçüde katkı sağlamış ve modern Yahudi düşüncesinde köklü bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Avrupa Yahudilerinin modern Batı toplumu ile sosyal, kültürel ve siyasi entegrasyonunu kolaylaştırmayı amaçlayan Reformist liderler, teorik ve pratik düzeyde Yahudiliğe getirdikleri yeni yorumlarla bu hedefe ulaşmaya çalışmışlardır. En temelde bir gelenek eleştirisi üzerine oturan bu yaklaşım, Yahudi hukuku, etnisite, seçilmişlik inancı, tikellik ve vadedilmiş topraklar gibi klasik Yahudilik tanımının belirleyici unsurlarını yeniden bir incelemeye tabi tutmuştur. Bu dönüşüm sürecinde, söz konusu unsurların yerine Yahudi Kutsal Kitap peygamberlerine ait öğretiler, evrensellik, etik değerler, inanç birlikteliği, mesihî dönem ve insanlığın ahlaki ilerlemesine dayalı bir misyon anlayışı ön plana çıkarılmış, bu eğilim Amerika'da da öncü Reformist liderlerce temsil edilmiştir. Reform düşüncesinin teorik zemininde ise “etik monoteizm” kavramı merkezî bir yer tutmuş ve bu kavram, dinî düşüncenin yeniden yapılandırılmasında kurucu ve yönlendirici temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Bu çalışma, söz konusu dönüşüm sürecinde etik monoteizmin oynadığı role ilişkin soruyu ele almaktadır. Çalışmanın amacı ise, etik monoteizm kavramının neye işaret ettiğini kavramsal ve tarihsel bağlamı içinde açık biçimde ortaya koymak, kavramın Reform Yahudiliğinin düşünsel dönüşümündeki yerini analiz etmek ve modern Yahudilikteki işlevini değerlendirmektir.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Birincil kaynaklar olarak Reform Yahudiliğinin temel metinleri ile Reformist düşünürlerin eserleri; ikincil kaynaklar olarak ise modern akademik literatür doküman incelemesi yöntemiyle ele alınmıştır. Elde edilen veriler, kavramsal bir çerçeve doğrultusunda literatür temelli analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Bulgular: Araştırmanın bulguları, etik monoteizm kavramsallaştırmasının yalnızca teolojik bir ilke olmadığını, onun aynı zamanda Reform Yahudiliğinin din anlayışını, ibadet pratiğini, toplumsal yönelimlerini ve kimlik inşasını yönlendiren çok katmanlı bir ideolojik çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bu kavramın, Yahudiliğin evrensel etik değerler etrafında yeniden yorumlanmasına imkân sağladığı ve modern, çoğulcu toplumlarla uyumlu bir Yahudi kimliğinin inşasında belirleyici bir işlev üstlendiği tespit edilmiştir.

Sonuç: Etik monoteizmin, kurucu bir ilke olarak reform düşüncesinin hem teorik hem de pratik boyutlarını şekillendirdiği ortaya konmuştur. Bu çalışma, etik monoteizmin modern Yahudilikteki merkezî konumunu kavramsal ve tarihsel bağlamı içinde ortaya

koyarak, mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, çalışma, dinî geleneklerin modernite ile ilişkisini ele alan çağdaş tartışmalar için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, çeşitli Yahudi hareketleri genelinde etik monoteizmin yansımalarını karşılaştırmalı olarak ele alması gerektiği öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Dinler Tarihi; Yahudi Modernleşmesi; Reform Yahudiliği; Etik Monoteizm; İbrani Peygamberleri; Evrensel Etik; Dinî Misyon.

Öne Çıkanlar

- Bu makalenin temel tezi, etik monoteizm inancının, Reform Yahudiliğinin düşünsel dönüşümünde ve çağdaş Yahudi kimliğinin inşasında kilit bir ilke oluşturduğudur.
- Araştırma, etik monoteizmin salt teolojik bir ilke olmaktan öte, ibadet biçimleri, dinî anlayış ve toplumsal ilişkiler üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığını göstermektedir.
- Etik monoteizm, Yahudi kutsal metinlerine dayandırılan evrensel değerleri modern bağlamda yorumlayarak Reform hareketinin entegrasyon hedeflerini desteklemektedir.
- Çalışma, bu kavramın Reformist düşünürler tarafından moderniteyle uyumlu bir dinî kimliğin oluşturulmasına yönelik kurumsal ve ideolojik bir araç olarak benimsendiğini öne sürmektedir.
- Etik monoteizmin farklı Yahudi dinî hareketlerinde uygulanma biçimlerine dair karşılaştırmalı bir inceleme, araştırmalarda daha fazla ilgiyi hak eden bir konudur.

Atıf Bilgisi

Şahin, Mustafa. “Yahudi Modernleşmesinde Etik Monoteizm: Reform Yahudiliği Üzerine Bir İnceleme”. *Eskiye* 63 (Eylül 2026), 1279-1305.

<https://doi.org/10.37697/eskiye.1928463>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi 12 Nisan 2026

Kabul Tarihi 21 Eylül 2026

Yayın Tarihi 30 Eylül 2026

Hakem Sayısı İki İç Hakem - İki Dış Hakem

Değerlendirme Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Beyan Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik Taraması Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim eskiyenidergi@gmail.com

S. Kalkınma Amaçları -

Lisans CC BY-NC 4.0

Ethical Monotheism in Jewish Modernization: A Study of Reform Judaism

Mustafa Şahin

0000-0003-0074-9858

mustafasah86@gmail.com

Presidency of Religious Affairs, Istanbul, Türkiye

[ror.org/007x4cq57](https://orcid.org/007x4cq57)

Abstract

Purpose: The Jewish Enlightenment (Haskalah), which emerged in the eighteenth century, gradually made a significant contribution to the formation of the intellectual and theological foundations of Reform Judaism, thereby initiating a profound transformation in modern Jewish thought. Reformist leaders, seeking to facilitate the social, cultural, and political integration of European Jews into modern Western society, introduced new interpretations at both theoretical and practical levels in order to achieve this aim. Fundamentally grounded in a critique of tradition, this approach involved a re-examination of the defining components of classical Judaism, including Jewish law, ethnicity, the belief in chosenness, particularism, and the Promised Land. In this process of transformation, these elements were replaced by an emphasis on the teachings of the biblical prophets, universalism, ethical values, unity of faith, the messianic era, and a mission grounded in the moral progress of humanity. This tendency was also represented by pioneer Reform leaders in the United States. Within the theoretical framework of reform thought, the concept of “ethical monotheism” has occupied a central position and has been adopted as a foundational and guiding principle in the reconstruction of religious thought. The present study addresses the question of the role of ethical monotheism in this process of transformation. The objective of the present study is to clarify what the concept of ethical monotheism signifies within its conceptual and historical context, to analyse its place in the intellectual transformation of Reform Judaism, and to evaluate its function in modern Judaism.

Method: The present study adopted a qualitative research method. As primary sources, the foundational texts of Reform Judaism and the works of leading Reform thinkers were examined, while modern academic literature was consulted as secondary sources through document analysis. The data obtained were evaluated through a literature-based analytical approach in line with a conceptual framework.

Findings: The findings of the study indicate that the conceptualization of ethical monotheism is not merely a theological principle, but also provides a multi-layered ideological framework that shapes the religious understanding, ritual practices, social orientations, and identity formation of Reform Judaism. It has been determined that this concept enables the reinterpretation of Judaism around universal ethical values and assumes a decisive function in the construction of a Jewish identity that is compatible with modern, pluralistic societies.

Conclusion: The ethical monotheism that has been identified as a foundational principle, has been demonstrated to shape both the theoretical and practical dimensions of reform thought. The present study makes a significant contribution to the existing literature on

the subject by demonstrating the central position of ethical monotheism in modern Judaism within its conceptual and historical context. In addition, it provides a theoretical framework for contemporary debates on the relationship between religious traditions and modernity. Furthermore, it is posited that future research should undertake a comparative examination of the manifestations of ethical monotheism across various Jewish movements.

Keywords

History of Religions; Jewish Modernization; Reform Judaism; Ethical Monotheism; Hebrew Prophets; Universal Ethics; Religious Mission

Highlights

- The central argument of this article is that the doctrine of ethical monotheism constitutes a pivotal tenet in the intellectual metamorphosis of Reform Judaism and establishment of contemporary Jewish identity.
- The study demonstrated that ethical monotheism is not merely a theoretical principle, rather, it exerts a multi-dimensional effect on ritual practices, religious understanding, and social relations.
- The ethical monotheism supports Reform movement's goals of integration by interpreting universal values derived from Jewish sacred texts within a modern context.
- The study posits that this concept was adopted by Reform thinkers as an institutional and ideological instrument for the creation of a religious identity that is compatible with modernity.
- A comparative examination of the manner in which ethical monotheism is applied in different Jewish religious movements is a subject that merits further attention in research.

Citation

Şahin, Mustafa. "Ethical Monotheism in Jewish Modernization: A Study of Reform Judaism". *Eskiyeeni* 63 (September 2026), 1279-1305.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.1928463>

Article Information

<i>Date of submission</i>	12 April 2025
<i>Date of acceptance</i>	21 September 2026
<i>Date of publication</i>	30 September 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Modern dönemde Yahudi Aydınlanması (Haskala)¹, yalnızca Yahudi toplumunun eğitim, kültür ve sosyal yaşamında bir yenilenme hedeflememiş, aynı zamanda teolojik paradigmalardan yeniden düşünülmesine ve yorumlanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Haskala döneminin mirası içinde şekillenen Reform Yahudiliği, Rabbanî geleneğin otoritesine yönelik eleştiriler getirerek dinî düşüncenin modern Batı dünyasının değerleriyle nasıl ilişkilendirilebileceği sorusu etrafında yeni tartışma zeminleri üretmiştir. Bu doğrultuda Reformist düşünce, Batı dünyasının kültürel ve değerler sistemiyle uyum sağlama hedefi doğrultusunda, geleneksel Yahudi kimliğinin temel belirleyicileri arasında yer alan Yahudi hukukunun (halaha) bağlayıcı normatif niteliğini, etnik ve kültürel düzeydeki tikelliği, seçilmişlik anlayışını ve vadedilmiş toprak fikrini eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Reform hareketi, dinî düşüncede önceliği Kutsal Kitap peygamberlerinin ahlaki mirasına vererek evrenselci bir inanç anlayışını ve inanç temelinde şekillenen birlik fikrini merkeze almıştır. Bu çerçevede mesihî dönem tasavvuru ile insanlığa yönelik dinî misyon anlayışı yeniden yorumlanmıştır. Bu yaklaşımların kuramsal arka planı ise “etik monoteizm” (ethical monotheism) kavramı etrafında şekillenmiştir.

Esasen Reform Yahudiliğinin hedefi, Yahudiliğin özünü korumak suretiyle Yahudilerin modernite ve dünya kültürü ile uyum içerisinde bir dönüşüm süreci geçirmesini sağlamak idi. Bahsedilen “öz” ise ritüel hukuk ve yükümlülüklerde ya da mistik deneyimlerde değil; Tanrı’nın birliği ve buna dayalı olarak etik sorumluluklarda aranmıştır. Etik monoteizm olarak belirlenen bu öz, ilahi iradeyi evrensel ahlaki ilkeler temelinde insan yaşamı ve davranışlarına yansıtan bir yaklaşım olarak sunulmuştur. Kutsal Kitap peygamberlerinin mesaj ve öğretilerini bu kavramın temel dayanak noktası olarak gören Reformist düşünürlere göre peygamberlerin asıl gayesi ritüel detaylara odaklanmak değil; toplumsal adalet, doğruluk ve barış gibi ilkeleri Tanrı inancıyla ilişkilendirerek pratiğe aktarabilmektir. Bu anlamda etik, reform düşüncesinde belirleyici rol oynamıştır. Etik monoteizm idealiyle örtüşmemekle birlikte, sosyal Reformcu Felix Adler (öl. 1933) tarafından Tanrı inancını reddederek ahlaki prensiplerin dinî inanç ve dogmalarla ilişkisini kopartan ve yalnızca ahlaka odaklanan bir “Etik Kültür Topluluğu”nun (The Society of Ethical Culture) (1876) kurulmuş olması da,² ahlak olgusunun Yahudi modernizasyonundaki önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Öte yandan söz konusu kavram yalnızca Tanrı-insan ilişkisi ve bireysel dindarlığı geliştirmede değil, -belki de daha fazla- Yahudilerin Yahudi olmayanlarla (gentile) uyum içerisinde varlıklarını sürdürebilecek modern bir kimlik inşasını gerçekleştirmede uygun bir teorik zemin olarak işlev görmüştür. Bu anlayışta etik ilkelerin yerleşmesi ve evrensel barışın tesis edilmesi hedefi doğrultusunda bireysel ve toplumsal sorumluluk vurgulanmaktadır. Bu çerçevede Reform Yahudiliği, etik monoteizm kavramını hem teolojik bir temel hem de toplumsal entegrasyonun zemini olan bir yaklaşım olarak benimsemiştir.

¹ Haskala hareketi hakkında geniş bilgi için bk. Seda Özmen, *18. Yüzyıl Yahudi Aydınlanma Hareketi ve Moses Mendelssohn* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2014); Ali Osman Kurt, “Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala”, *Milel ve Nihal* 7/1 (2010), 33-59.

² Söz konusu hareket hakkında geniş bilgi için bk. Horace L. Friess, *Felix Adler and Ethical Culture: Memories and Studies*, ed. Fannia Weingartner (New York: Columbia University Press, 1981).

Ülkemizde genel hatlarıyla modern Yahudilik üzerine çalışmalar yapılmış ve yapılmakta olsa da,³ Reform Yahudiliği-etik monoteizm ilişkisini doğrudan ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Modern Yahudiliğe yön veren temel düşünce ve yaklaşımların dinî teorik arka planı ya da Reform Yahudiliğinin etik monoteizm merkezli temel ideolojisi üzerinde yeterince durulmadığı görülür. Bu yüzden söz konusu kavramın modern toplumsal entegrasyon sürecine sağladığı teolojik meşruiyetteki rolü derinlemesine incelenmemiştir. Bu çalışma, modern dönem Yahudi anlayışının şekillenmesinde kurucu bir ilke olarak işlev gören etik monoteizm kavramını konu edinmektedir. Literatürde yeterince ele alınmayan bu alandaki boşluğu doldurmayı hedefleyen çalışma, Reform Yahudiliğinin teolojik söyleminde merkezî bir konuma sahip olan bu kavramı, tarihsel bağlamı ve Yahudi modernleşme süreciyle ilişkisi bakımından ele almaktadır. Ayrıca çalışma, bu kavrama dayalı olarak benimsenen başlıca reformist yaklaşımları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu makale, etik monoteizmi gerek Reform Yahudiliğinin teolojik bir referans noktası gerekse Yahudi modernleşmesinin seyrini belirleyen ve pratik sonuçları olan bir düşünsel paradigma olarak ele alması bakımından literatüre katkı sunmaktadır. Kavramın kimlik inşası bağlamındaki işlevine odaklanan çalışma, onun modern Yahudi kimliğinin dönüşümündeki rolünü incelemektedir. Böylelikle etik monoteizmi, bir yandan reform ideolojisinin bir sonucu, diğer yandan Yahudi Aydınlanması ile modern Yahudilik arasındaki düşünsel sürekliliği sağlayan kurucu bir ilke olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede çalışma, temel olarak Avrupa ve Amerika’da Reform hareketinin ve liderlerinin düşünce ve faaliyetleri dolayımında yürütülmüştür. Bununla birlikte özellikle yirminci yüzyıl ortalarından itibaren Reform hareketinin halaha, ritüel pratikler ve etnik kimlik unsurlarına yönelik tutumunda kısmi bir dönüşüm yaşandığı; Siyonizme yönelik yaklaşımında ise önceki döneme kıyasla çok daha olumlu ve destekleyici bir yönelimin belirginleştiği görülmektedir. Ancak bu çalışma, söz konusu dönüşüm süreçlerini konu edinmemekte; esas olarak Reform Yahudiliğinin oluşum ve erken gelişim evresinde kurucu bir ilke çerçevesinde şekillenen temel ideolojik paradigmlarla sınırlı tutulmaktadır.

Bu çalışma, Haskala hareketinin ortaya çıkışından günümüz Reform Yahudiliğine kadar uzanan tarihsel süreçte etik monoteizm anlayışının gelişimini ve hareket içerisindeki yansımalarını kapsamaktadır. Araştırmada, başta Reform Platformları ve Reformcu düşünürlerin eserleri olmak üzere birincil kaynaklardan, konuya ilişkin modern akademik literatürden ise ikincil kaynak olarak yararlanılmıştır. Kaynaklar, etik monoteizmin kavramsal çerçevesi ile Reform Yahudiliğinin düşünsel dönüşümündeki yerini ortaya koymaları esas alınarak seçilmiş; Reform Platformları ise hareketin etik monoteizme ilişkin temel teolojik ve ideolojik yaklaşımını yansıtan metinler olarak

³ Bk. İsmail Başaran, *Amerikan Yahudiliği: Tarihsel Süreç ve Gruplar* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020); Seda Özmen, *18. Yüzyıl Yahudi Aydınlanma Hareketi ve Moses Mendelssohn* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2014); Ali Osman Kurt, “Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala”, *Milel ve Nihal* 7/1 (2010), 33-59; Mustafa Şahin, “Ortodoks Yahudiliğe Modern Bir Yaklaşım: Azriel Hildesheimer (1820-1899) ve Rabbiner-Seminar Fuer Das Orthodoxe Judentum (Ortodoks Yahudilik Rabbani Okulu)”, *Darulfunun İlahiyat* 35/2 (2024), 535-568; Seda Özmen, “Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı”, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 2 (2018), 82-101; Salime Leyla Gürkan, “Modern Yahudi Teolojisi”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ali Osman Kurt (İstanbul: İnsan Yayınları 2016), 1039-1056; Mahmut Salihioğlu, “Isaac Mayer Wise: Amerikan Reform Yahudiliğinin Kurucusu”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 167-178.

değerlendirilmiştir. Avrupa ve Amerika örneklerinin birlikte ele alınmasının temel nedeni ise Reform hareketinin tarihsel gelişiminin bu iki merkez üzerinden şekillenmiş olmasıdır.

Bu genel çerçeve doğrultusunda, reform düşüncesinin merkezî kavramlarından biri olan etik monoteizmin Yahudilik içindeki anlam çerçevesinin ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle aşağıda söz konusu kavram, tarihsel arka planı ve kavramsal içeriğiyle birlikte Yahudilik bağlamında ele alınacaktır.

1. Yahudilik Bağlamında Etik Monoteizm

1.1. Kavramsal ve Tarihsel Arka Plan

Yahudilik bağlamında “etik monoteizm”, bir yandan saf ve gerçek dinin özünü koruma iddiasını, diğer yandan kadim metinleri modern düşünceyle uyumlu biçimde yeniden yorumlama çabasını ifade eden, on dokuzuncu yüzyılda üretilmiş bir kavram olarak karşımıza çıkar. Köklerini büyük ölçüde Tanah’ın (Yahudi kutsal metni) Neviim (Peygamberler) bölümünde yer alan peygamberî öğretilerde bulan bu kavram, rasyonalite, etik, vicdan, iyi vatandaşlık, sosyal adalet ve benzeri değerleri ön plana çıkarmaktadır.⁴ Bu bağlamda Tanrı’nın insanlığa öncelikle ahlaki prensipler aracılığıyla rehberlik ettiğine ve erdemli davranışların dinî hayatın merkezinde yer alması gerektiğine yönelik kabul, bu anlayışta egemendir.

Yahudiliği yorumlama biçimleri birbirinden farklılaşsa da hemen hemen tüm modern oluşumların kendilerini bir şekilde attettikleri Orta Çağ’ın en önemli Yahudi bilgini Maimonides’in (öl. 1204) kimi Reformistler tarafından ilgili kavrama dair öncü bir figür olarak kabul edilmiş olması dikkat çekicidir. Onun on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden ilgi odağı olmaya başlayan *Aklı Karışıklar İçin Rehber (More Nevuhim)* adlı eserinin Reformist düşünce bağlamında önemli bir referans olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu eserde aklı önemli bir rehber ve kriter olarak gören Maimonides’in Yahudilik ile rasyonalizmi uzlaştırma çabası Reformcular tarafından değerli görülmüştür. Alman Yahudi filozof Hermann Cohen’in (öl. 1918) yanı sıra Manuel Joel (öl. 1890) ve David Kaufmann (öl. 1899) gibi isimler Maimonides’in özellikle Tanrı’nın sıfatları meselesine ilişkin yaklaşımının etik monoteizm düşüncesi için temel teşkil ettiğini savunmuşlardır.⁵ Böylece kimi Reformcular geliştirdikleri yaklaşımları temellendirmek üzere Yahudi geleneği içerisinden de referanslar aramışlardır. Bununla birlikte kavramın Aydınlanma düşüncesi ve Haskala arka planı, dolayısıyla rasyonalizm, bilim, evrensellik, ilerlemecilik, entegrasyon ve plüralizm gibi değer ve kavramlarla ilişkisi düşünüldüğünde, yalnızca Maimonides’e referansla açıklanamayacağı görülmektedir. Kavram, Batı toplumu ile entegrasyon ideali ve Avrupa’daki diaspora Yahudilerinin modernleşme sürecindeki konumu çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Aydınlanma ve Haskala süreçleri dikkate alındığında, söz konusu kavramın ritüel ve liturjik alanı ikinci plana iten Batı rasyonalizmi üzerine inşa edildiği genellikle kabul edilir. Zira modern Batı

⁴ Yvonne Sherwood, “The Hagaramic and the Abrahamic; or Abraham the Non-European”, *Reading the Abrahamic Faiths: Rethinking Religion and Literature*, ed. Emma Mason (London: Bloomsbury, 2015), 18.

⁵ George Y. Kohler, “Maimonides And Ethical Monotheism: The Influence Of The Guide Of The Perplexed On German Reform Judaism In The Late Nineteenth And Early Twentieth Century”, *The Cultures of Maimonideanism: New Approaches to the History of Jewish Thought*, ed. James T. Robinson (Leiden: Brill, 2009), 309-312.

rasyonalizminin belirgin etkilerini barındıran bu anlayış, aklın önemini, Tanrı imajında yaratılmış olan insanın yüce değerini ve evrensel insan haklarını Aydınlanma düşüncesinin merkezî unsurları olarak olumlayan bir içerik taşımaktadır.⁶

Dinî geleneği oluşturan unsurlara ilişkin daimî-arızı ya da öz-gelenek ayrımı dikkate alındığında, etik monoteizm kavramının öze dayalı belli ilkeler doğrultusunda modern, ilerlemeci ve evrenselci bir Yahudi kimliği oluşturmayı hedeflediği görülmektedir. Hukuk yerine etik, çoktanrıcılık yerine saf monoteizm Reformist düşüncede belirleyici iki kilit unsurdur. Bu çerçevede Yahudiliği etik monoteizm olarak tanımlamanın daha çok Alman felsefi idealizmi bağlamında Kant ve Hegel okulları temelinde ortaya atıldığı kabul edilir. Buna göre otantik (rasyonel) Yahudilik olarak kabul edilen şeyle pagan etkinin sonucunda bozulma olarak görülen şey arasında bir ayrım yapılmıştır.⁷ Bu ayrım Reform liderlerinin düşünsel çerçevesini belirleyen temel paradigmalardan biri olmuştur. Böylece arızı olarak kabul edilen dinî hukuka ve geleneğe karşı daimî olanı ifade eden monoteizm inancı ve evrensel etik değerler Reformistlerce öne çıkarılmıştır. Diğer taraftan on dokuzuncu yüzyılda Yahudilerin Kant felsefesine yönelik ilgisi, kendi varlıkları ve geleceklerine dair olumlu bir beklentiye de beraberinde getirmiştir. Bu beklenti, rasyonalizmin yükselişi ve evrensel bir etik sistemin kabulüyle insanların dinlerine göre değil liyakatlerine göre değerlendirileceği umuduna dayanır. Buna göre her dinin değeri, adil bir toplumun ilerlemesine katkısı üzerinden belirlenmektedir.⁸ Bu entelektüel zemin, Yahudilerin Batı toplumuyla uyum sürecine elverişli bir ortam sağlamıştır. Bu yüzden gerek rasyonalizm gerekse evrensel etik değerler, diasporada kalıcı bir kimlik arayışında olan Yahudiler için kritik bir önem teşkil etmiştir. Buradan hareketle Yahudi kutsal metninin peygamberî öğretileri reform taraftarı Yahudiler için çok daha mühim hale gelmiştir. Bu yönelim, etik monoteizm kavramının Reformist düşüncede üstlendiği teolojik işlevin anlaşılması açısından belirleyici bir zemin oluşturmuştur.

1.2. Yahudi Teolojisindeki Konumu

Etik monoteizm kavramının, Yahudi modernizasyonunun çift yönlü gayesine hizmet eden temel bir teolojik ilke olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür. “Yahudi kalarak modern Batı toplumuna entegre olma” idealinde Yahudi olmanın alametifarikası olarak monoteizm prensibine işaret edilirken, etik alana yapılan vurgu ise bir yandan pratik Yahudi yaşamını şekillendirecek ana unsura, diğer yandan Yahudi olmayanlarla ilişkilerin tesis edileceği ana zemine yönelik bir anlam içermektedir. Bu yönüyle hedeflenen entegrasyon sürecinin sağlıklı işleyişinde etik ve monoteizm kavramları iki temel kriter olarak belirlenmiştir. Öte yandan Aydınlanmacı düşünürlerin evrensel insan tabiatı, evrensel doğal hukuk ve evrensel rasyonalite gibi ilkelere bağlılıklarının, Yahudi Aydınlanmasının kurucu ismi Moses Mendelssohn (öl. 1786) başta olmak üzere pek çok düşünürü kaçınılmaz biçimde etkilediği bir gerçektir. Örneğin Mendelssohn doğal teolojiye vurgusuyla tüm insanlığı birleştirebilecek temel dinî hakikatleri keşfetmenin önemine

⁶ Steven Kepnes, *The Future of Jewish Theology* (West Sussex: John Wiley & Sons, 2013), 147-148.

⁷ Eliezer Schweid, *The Idea of Modern Jewish Culture*, ed. Leonard Levin, çev. Amnon Hadary (Boston: Academic Studies Press, 2008), 87.

⁸ George Y. Kohler, “Judaism Buried or Revitalised? Wissenschaft des Judentums in Nineteenth Century Germany - Impact, Actuality, and Applicability Today”, *Jewish Thought and Jewish Belief*, ed. Daniel J. Lasker (Beer Sheva: Ben Gurion University of the Negev Press, 2012), 30-31.

dikkat çekmiştir.⁹ Reformist çevrelerde bu dinî hakikatler Yahudiliğin Tanrı düşüncesinde ve peygamberlerin öğretilerinde aranmış, dinin monoteistik özü üzerinde durulmuştur. Bu inanç doğrultusunda on sekizinci yüzyıl sonlarında yazar Saul Ascher (öl. 1822) ve Kantçı filozof Lazarus Bendavid (öl. 1832) gibi isimler tarafından Yahudiliği saflaştırma misyonu üzerinde sıkça durulduğu görülür. Musa dini ve doğal din vurgusu yapan bu isimlere göre Yahudi hukuku dinin özünü gölgelemektedir.¹⁰ Bu sebeple dinin hukuktan arındırılması ve monoteizm inancının evrensel ve birleştirici bir ilke olarak öne çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Bu perspektifle Haskala geleneği doğrultusunda kurulan modern dinî okullarda “Tanrı inancı” ve “etik”i temel alan, Yahudi olmayanlara karşı ise kapsayıcı ve daha evrensel bir din anlayışını benimseyen bir eğitim modeli uygulanmıştır.¹¹

Öte yandan aynı dönemlerde gelişimini sürdüren ve daha çok Protestanlar eliyle yürütülen Kutsal Kitap Eleştirisi’nin bu sürece katkı sağladığını ifade etmek gerekir. Zira bu disiplin çerçevesinde özellikle Tora’nın (Tevrat) otantikliğine ilişkin yaygın kabulleri sorgulayan bilimsel çalışmalar ortaya konmuştur. Böylece Musa hukukuna dayalı geleneksel vurgu yerine Protestan eleştirmenler tarafından peygamberlik Tanah’ın merkezî unsuru hâline getirilmiştir. Alman teolog Bernhard Dhum (öl. 1928) ve Protestan Kutsal Kitap eleştirmeni Carl Heinrich Cornill (öl. 1920) gibi Eski Ahit uzmanları peygamberlerin yaratıcı dinî dehalarına vurguyu ön plana çıkarmışlardır. Örneğin Cornill, İsrail peygamberlerinin insanlık için taşıdığı önem bağlamında İsrailoğullarını adeta “insanlığın peygamberi” olarak nitelendirmiş ve insanlığın onlara ve İsrail peygamberliğine çok şey borçlu olduğunu dile getirmiştir.¹² Bu ve benzeri yaklaşımlar Reformist düşüncede Tora algısının yeniden ele alınmasına zemin hazırlamış, etik monoteizm ilkesinin şekillenmesinde dolaylı bir rol oynamıştır.

Reformist Yahudiler, bu entelektüel ve teolojik arka plan içinde yenilikçi yaklaşımlarını Yahudilik içerisinde kalarak geliştirdiklerini iddia etmişlerdir. Bu yönüyle Haskala sürecinde dinle bağlarını tamamen koparan Yahudilerden ayrışır. Örneğin Heinrich Heine (öl. 1856) gibi din değiştirenlerin aksine, seçilmişlik ve mesih inancını yeniden yorumlayarak Yahudiliğe bağlı kalmış ve Yahudi kimliğini yeniden tanımlamışlardır. Nitekim Yeniden Yapılanmacı Yahudilik hareketinin kurucusu rabbi Mordecai Kaplan’ın da (öl. 1983) belirttiği gibi, Reform hareketi kendisini Yahudiliği korumaya adanmış bir hareket olarak görmüştür.¹³ Bu bağlamda etik monoteizm prensibini tüm insanlıkla buluşturmak ve evrensel ilerlemeyi sağlamak gibi Yahudilere yüklenen iki temel misyona vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda çevre kültürlerle ayrışmayı derinleştiren yaklaşımlardan uzak durulmaya çalışılmıştır.¹⁴ Amerika’da Reform hareketinin kurucu

⁹ Michael A. Meyer, *The Origins of the Modern Jew: Jewish Identity and European Culture in Germany, 1749-1824* (Detroit: Wayne State University Press, 1967), 19.

¹⁰ Shmuel Feiner, *The Origins of Jewish Secularization in Eighteenth-Century Europe*, çev. Chaya Naor (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010), 231-232.

¹¹ Jacob Katz, *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation, 1770-1870* (Massachusetts: Harvard University Press, 1973), 129-130.

¹² Christian Wiese, *Challenging Colonial Discourse: Jewish Studies and Protestant Theology in Wilhelmine Germany*, çev. Barbara Harshav-Christian Wiese (Leiden: Brill, 2005), 240-241.

¹³ Mordecai M. Kaplan, *The Greater Judaism in the Making: A Study of the Modern Evolution of Judaism* (New York: The Reconstructionist Press, 1960), 222.

¹⁴ Ellen Messer, “Franz Boas and Kaufmann Kohler: Anthropology and Reform Judaism”, *Jewish Social Studies* 48/2 (1986), 128.

isimlerinden rabbi I. Mayer Wise (öl. 1900), bu anlayışla hakiki manada monoteizm ve evrensel dinî değerleri Yahudilik ile ilişkilendirmiştir. Wise, insan aklının Yahudi tanrısı Yahve'den daha üstün bir Tanrı fikri ortaya koyamayacağını ileri sürmüş, Yahudiliğin özünün evrensel insanlık dininin özü olduğunu savunmuştur.¹⁵ Reformcu rabbi Emil Fackenheim (öl. 2003) ise kavramın ortaya çıkışını Makkabiler¹⁶ dönemindeki Helenleşme süreciyle mukayese eder. Ona göre, Seleukos kralı IV. Antiochus döneminde helenleşen Yahudi liderlerin “zamanın ruhu”na uyum sağlama çabaları, Yahudilikten kopma arzusundan ziyade onu koruma amacını taşımıştır. Benzer şekilde bu anlayış da Alman Aydınlanması etkisindeki Reform hareketinin Talmud Yahudiliğini (Rabbani Yahudilik) dönüştürme girişiminde kullandığı bir araçtır.¹⁷

Reform hareketinin ritüel uygulamalar karşısında ahlaki emirleri öncelediği bir gerçektir. Bu manada tüm insanlık için Tanrıyı hoşnut edecek asıl şeyin ahlaki nitelikler olduğuna işaret etmesi açısından Mika 6:8,¹⁸ Amos 5:15,¹⁹ ve İşaya 1:11-17²⁰ gibi pek çok kutsal metin pasajı etik monoteizm söyleminde referans alınmıştır. Dolayısıyla bu anlayışın, hukuk ve ritüeli merkeze alan Ortodoks geleneğe karşı bir girişim olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu, ritüellerin tamamen değersizleştirilmesi anlamına gelmez. Onların ahlaki davranışlarla birlikte ifa edilmeleri gerekir. Örneğin Reformist rabbi Samuel Hirsch'e (öl. 1889) göre emir ve yasaklar sadece etik misyonu hatırlatır; Yahudiliğin özü ise özgürlük ve ahlaktır.²¹ Talmud ve Şulhan Aruh'un²² otoritesini sorgulayan Brunswick Konferansı'nda da (1844), Rabbani geleneğe karşı etik monoteizm vurgulanarak tarihsel süreçte dinî form ve ritüellerle üstü örtülen bu özün yeniden açığa çıkarılması gerektiği dile getirilmiştir.²³

Diğer taraftan monoteizmin tarih boyunca Yahudilikle özdeşleştirilmesi, Reform Yahudileri için kilit rol oynamıştır. Zira Yahudi hukuku yerine etik ile ilişkilendirilen monoteizmin merkeze alınması, Yahudi olmayan toplumlarla mesafeyi azaltarak modernleşmeyi hızlandıran bir adım olarak görülmüştür. Bu nedenle etik monoteizm,

¹⁵ Michael A. Meyer - W. Gunther Plaut, *The Reform Judaism Reader: North American Documents* (New York: UAHC Press, 2001), 37-38.

¹⁶ Yahuda bölgesini Grek egemenliğinden kurtarmak için büyük mücadele vermiş ünlü Yahudi ailesi. bk. Şinasi Gündüz, “Makkabiler”, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 243.

¹⁷ David Patterson, *Open Wounds: The Crisis of Jewish Thought in the Aftermath of the Holocaust* (Seattle: University of Washington Press, 2006), 66.

¹⁸ “Ey adam, iyi olanı sana bildirdi; ve hak olanı yapmak, ve merhameti sevmek, ve Allah'ınla alçak gönüllü olarak yürümekten başka RAB senden ne ister?”, Mika 6:8, *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2010).

¹⁹ “Kötülükten nefret edin, ve iyiliği sevin, ve kapıda hakkı pekiştirin; belki RAB, orduların Allah'ı, Yusuf'un bakiyesine lütfeder.”, Amos 5:15.

²⁰ “Rab diyor: Kurbanlarınız çok olmuş, bana ne?... Artık boş takdime getirmeyin... Ay başlarınızdan ve belli bayramlarınızdan canım nefret ediyor, üzerimde yükütlürler... Yıkının, temizlenin; gözümün önünden işlerinizin kötülüğünü atın... İyilik etmeyi öğrenin; adaleti arayın, ezilmiş olana doğruluk edin, öksüzün hakkını koruyun, dul kadının davasına bakın.” İşaya 1:11-17

²¹ David Ellenson, “Antinomianism and its Responses in the Nineteenth Century”, *The Cambridge Companion to Judaism and Law*, ed. Christine Hayes (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 272-273.

²² İbranicede “kurulu masa” anlamına gelen ve Joseph Caro (1488-1575) tarafından hazırlanmış Yahudi hukuk kodu. bk. Lavinia Cohn-Sherbok-Dan Cohn-Sherbok, “Shulhan Arukh”, *A Popular Dictionary of Judaism* (London: RoutledgeCurzon, 2005), 137.

²³ David Philipson, *The Reform Movement in Judaism* (New York: Ktav Publishing House, 1967), 146; David Philipson, “The Rabbinical Conferences, 1844-6”, *The Jewish Quarterly Review* 17/4 (1905), 664.

Yahudilerin dünya medeniyetine en büyük katkılarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşe göre tek Tanrı inancını ilk kavrayanların Yahudiler olduğu, diğer dinlerin bu anlayışı onlardan aldığı ve dolayısıyla Yahudiliğin Batı medeniyetinin temelini oluşturduğu ileri sürülmüştür.²⁴ Genelde insanlık tarihine özelde ise Batı kültür ve medeniyetine böylesi önemli bir kazanım sağlamış olma iddiasındaki Yahudi Reformcular, böylece söz konusu prensibi, Yahudi olmayan dünya ile aralarında elverişli bir köprü unsur olarak inşa etmeyi amaçlamışlardır.

Bu teorik arka plan dikkate alındığında, etik monoteizm Reformist düşüncede yalnızca soyut bir inanç ilkesi değil; dinî pratik, kimlik ve modern toplumla ilişkiyi şekillendiren merkezî bir referans olmuştur. Reform hareketi bu ilke üzerinden hukuk, ritüel, seçilmişlik ve dinî misyona ilişkin bir dizi yeni yorum geliştirmiştir. Bu yorumlar Yahudi kutsal metni ve geleneğe dayanarak meşruiyet sağlamış, aynı zamanda entegrasyonu desteklemiştir. Bu nedenle ilgili kavramın Reformist düşüncede hangi temel yaklaşımlarla somutlaştığı önem taşımaktadır.

2. Etik Monoteizm Kavramına Dayalı Reformist Yaklaşımlar

2.1. Peygamberî Yahudilik Anlayışı

Reform düşüncesinin gelenek eleştirisinin merkezinde Yahudi hukuku yer alır. Reformistlere göre hukuk, entegrasyon hedefini dumura uğratan tali bir unsur olarak ya esnekleştirilmiş ya da pek çok durumda saf dışı bırakılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Frankfurt'ta kurulan Reform Kardeşleri Topluluğu'nun (The Society of the Friends of Reform) sünnet ritüeli üzerinden Yahudi hukukunu reddetmesi ve radikal Reformcu Samuel Holdheim (öl. 1860) tarafından 1844'de Berlin'de kurulan Yahudiliğin Reformu Derneği'nin (The Association for the Reform of Judaism) statik hukuk anlayışını eleştirmesi, bu anlayışın ilk örnekleri olmuştur.²⁵ Talmud çalışmak da genellikle ayrıştırıcı bir faaliyet olarak görülmüş ve reforma engel sayılmıştır.²⁶ Bu anlayış, yalnızca ahlaki hukuku bağlayıcı kabul eden Pittsburgh Platformu (1885) aracılığıyla Amerika'da da sürdürülmüştür.

Erken Reformistlere göre Talmud başta olmak üzere tarihsel süreçte üretilen hukuk kodları dinin özüne ulaşmayı güçleştirmiştir. Bu yüzden ilk adım olarak Yahudi hukuku devre dışı bırakılmıştır. On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar getirdiği kuralcılık (legalism) döneminin yerini özgürlük dönemine bıraktığını savunan Abraham Geiger (öl. 1874), modern dönemde halahanın tarihsel şartlara göre yeniden düzenlenmesini önermiştir. Ona göre artık Yahudiler kendilerini diğer toplumlardan ayırmak zorunda olmadıkları için hukuk mevcut haliyle işlevselliğini yitirmiştir.²⁷ Samuel Holdheim ise örneğin kurban ritüelinin ilahi irade doğrultusunda ortadan kaldırıldığını ileri sürerek²⁸ Yahudiliğin etik ve evrensel boyutunu törensel pratiklerin önüne koymuştur. Bu süreçte

²⁴ Israel I Mattuck, *The Essentials of Liberal Judaism* (Abingdon: Routledge, 2022), 8, 124.

²⁵ Dan Cohn-Sherbok, *Modern Judaism* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1996), 79-80.

²⁶ Yaacov Shavit - Mordechai Eran, *The Hebrew Bible Reborn: from Holy Scripture to the Book of Books*, çev. Chaya Naor (Berlin: Walter De Gruyter, 2007), 38; Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", 47.

²⁷ Leora Batnitzky, *How Judaism Became a Religion: An Introduction to Modern Jewish Thought* (Princeton: Princeton University Press, 2011), 37-38.

²⁸ George Y. Kohler, "The Claim to 'Hidden Truth' as the Reason for the Rejection of Kabbalah by the Wissenschaft des Judentums", *Jewish Thought: Journal of the Goldstein-Goren International Center for Jewish Thought*, ed. Michal Bar-Asher Siegal vd. (Beer-Sheva: Ben-Gurion University of the Negev, 2020), 2/140.

Kantçı rasyonalistlerin akıl ve iradenin rehberliğinde mutluluğa ve özerk bir etik anlayışa ulaşılabilceği yönündeki inançları kuşkusuz Yahudi rasyonalist ve Reformcuları etkilemiştir. Nitekim Reformist düşüncede kolektif bilinç yerine bireysel irade, dinî hukuk yerine ise etik ön plana çıkarılmıştır.²⁹ Bu yaklaşım, aynı zamanda Yahudi kutsal metni içerisinde seçmeci bir yaklaşımla daha çok Tora dışındaki metinlerin öne çıkarılmasını beraberinde getirmiştir. Dahası, Rabbani gelenek peygamberî geleneğin adeta karşısında konumlandırılmıştır. Nitekim meseleye ilişkin oldukça sert bir dil kullanan Reformcu rabbi Kaufmann Kohler (öl. 1926) şöyle söylemiştir: “Görev, *Rabbaniğin ayrıntılı düzenlemelerinin temelinde yatan peygamberî etik ruhunu bu bataklıktan kurtarmaktır.*”³⁰

Sözlü hukuka (halaha) ve Rabbani geleneğe yönelik eleştirilere paralel olarak Reformistler Tanah’a yönelmişlerdir. Samuel Holdheim, otantik kaynak olarak yalnızca Tanah’a dönülmesi gerektiğini savunmuş;³¹ Musa dini (Mosaism) ve Rabbanilik (Rabbinism) ayrımı yapan Reformcular da bu yaklaşımlarını Reform Kardeşleri Topluluğu aracılığıyla 1843’de resmîleştirmişlerdir. Abraham Geiger, Moses Hess (öl. 1875), Benno Jacob (öl. 1945) ve Claude Montefiore (öl. 1938) gibi pek çok isim Tanah’ın önemini vurgulamış; modern Yahudi okullarında Yahudilik “Musa’nın saf dini” ve “peygamberlik” üzerinden tanımlanmıştır.³² Bununla birlikte Tora’da da önemli ölçüde hukuk içeriği bulunması, özellikle Alman Reformcuları Tanah’ın hukuki kısımlarından ziyade peygamber kitaplarına yöneltmiştir. Peygamberler, adalet ve ahlak vurgularıyla Reform Yahudiliğinde öncü liderler olarak görülmüş;³³ esas itibarıyla partikularizm karşısında evrenselliği, hukuk karşısında etiği temsil ettikleri savunulmuştur. Bu doğrultuda Hermann Cohen, onları, Yahudiliği mitsel unsurlardan arındırarak evrensel etik monoteizme taşıyan öncüler olarak değerlendirmiştir.³⁴ Reformist liderler böylece kendi dinî liderliklerini de meşrulaştırmaya ve reform düşüncesinin esasen kadim otantik geleneğin bir devamı olduğuna Yahudileri inandırmaya çalışmışlardır.³⁵ Böylece dini düşüncede yenilenme taleplerini, peygamber öğretileriyle özdeşleştirdikleri “hakiki din” anlayışına yeniden dönüş çağrısı olarak formüle etmişlerdir. Yahudi filozof ve psikolog Moritz Lazarus’un (öl. 1903) “peygamberî din”in yeniden tesis edilmesi çağrısını da bu bağlamda anlamak gerekir.³⁶

Henüz erken dönem Reform dua kitaplarında bu yaklaşımı görmek mümkündür. Örneğin Samuel Holdheim ilk modern mabet (temple) olan Hamburg Reform Tapınağı’nın

²⁹ Dana Evan Kaplan, *American Reform Judaism: An Introduction* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2003), 36-37.

³⁰ Egal Feldman, “The Social Gospel and the Jews”, *American Jewish Historical Quarterly* 58/3 (1969), 312.

³¹ Jacob J. Petuchowski, “Abraham Geiger and Samuel Holdheim: Their Differences in Germany and Repercussions in America”, *The Leo Baeck Institute Year Book* 22/1 (1977), 143.

³² Samuel S. Cohon, “The Mission of Reform Judaism”, *The Journal of Religion* 2/1 (1922), 37; Shavit - Eran, *The Hebrew Bible Reborn*, 39, 66.

³³ Nathan Glazer, *American Judaism* (Chicago: The University of Chicago Press, 1989), 30-31.

³⁴ Walter S. Wurzburger, “Modern Jewish Thought (Prophets and Prophecy)”, *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik (Detroit: ThomsonGale - Keter Publishing House, 2007), 16/585.

³⁵ Dana Evan Kaplan, *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections* (Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2013), 29.

³⁶ Patrick B. Koch, “Universalist Particularism: (Jewish) Ethics in the Thought of Moritz Lazarus and Felix Adler”, *Das Prinzip Aufklärung zwischen Universalismus und partikulare Anspruch: The Principle of Enlightenment between Universalism and Particularistic Claims*, ed. Kristina-Monika Hinneburg - Grażyna Jurewicz (Paderborn: Wilhelm Fink, 2014), 55.

(1817) dua kitabını, “peygamberlik ruhunu canlandırmayı en yüce hedef olarak gören bir eser” olarak nitelemiştir.³⁷ Bu yaygın anlayış Amerika’da da sürmüştür. Emil G. Hirsch (öl. 1923) gibi bazı Reformist din adamları, en yüce dinî mesajın peygamber yazılarında bulunduğunu savunarak Tora rulolarının kutsal sandık ark’dan (Aron ha-Kodeş) kaldırılmasını önermiştir. Buna göre Yahudiliğin özgün katkısı Tora’dan ziyade, adalet ve sevgi temelinde gerçekte İsrail peygamberlerinin öğretilerinde yatmaktadır.³⁸

Reformist Yahudiler Yahudi hukukuna yönelik eleştirilerini kuşkusuz peygamberlerin tutum ve davranışlarına referanslarla desteklemeye çalışmışlardır. Onlara göre birkaç istisna dışında Amos, İşaya ya da Habakkuk gibi peygamberler mabede ilişkin ritüel hukuk yerine daha çok inanç ve ahlaki problemlerle ilgilenmiştir. Onların, ahlaki sapmalar ve Yahve inancından uzaklaşma nedeniyle İsrail kralları ve halkı uyardıkları görülür. Dolayısıyla Reformist bakış açısına göre, Tora daha çok iç toplumsal düzeni düzenlerken, peygamber öğretileri dinî ritüellerin ötesine geçerek tüm insanlığı kapsayan daha evrensel bir ahlaki vizyon ortaya koymuştur.³⁹ Bu bağlamda Abraham Geiger’in *peygamberî Yahudilik* (prophetic Judaism) olarak ifade ettiği dinin ebedi nitelikteki özü, tek Tanrı inancı ve İsrail peygamberlerinin ahlak merkezli evrensel mesajlarıdır. Ritüeller temelde bu amacı sağlamalıdır.⁴⁰ Görüldüğü gibi Yahudi modernizasyonu sürecinde peygamberî öğretiler Reformist düşüncede merkezî bir rol üstlenmiştir. Onların inanç, maneviyat ve ahlak vurgusu, modern dönemde Batı toplumlarıyla iç içe yaşayan Yahudiler için temel bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Peygamberî Yahudilik ise peygamberlerin yolunu izleyerek yeryüzünde barışçıl ve adil bir toplum kurma idealini ifade eder. Bu anlayışta peygamberler, etik monoteizmin en yüce ve saf halini temsil etmektedirler.⁴¹

2.2. Etnisiteden Evrensel Misyon İdealine

Etik monoteizm çerçevesinde modern Batı toplumuna uyum çabası, Yahudi hukukunun yanı sıra geleneksel Yahudiliğin diğer bazı unsurlarında da değişimi beraberinde getirmiştir. Bunların başında Yahudiliğin “etnik” boyutu gelir. Modern dönemde Yahudilik etnik bir kimlikten ziyade rasyonalist ve evrenselci bir dinî topluluk olarak yeniden yorumlanmıştır. Gerek idaresi altında yaşadıkları yönetimlerin bu konudaki talepleri, gerekse Reformist liderlerin yaklaşımı bu dönüşümü desteklemiştir. 1807’de Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart’ın Yahudilerden yaşadıkları ülkeye mutlak bağlılık talep etmesi ve bu talebin kabul edilmesi, bu değişim sürecinin ilk somut adımı olmuştur.⁴² Bu yeni dönemde İsrail’in seçilmişliği inancı da Yahudilerin hem dinî bir topluluk hem de en yüksek insanlık idealinin taşıyıcıları olduğu şeklinde yeniden

³⁷ Klaus Herrmann, “Samuel Holdheim and the Prayerbook Reform in Germany”, *Redefining Judaism in an Age of Emancipation: Comparative Perspectives on Samuel Holdheim (1806-1860)*, ed. Christian Wiese (Leiden: Brill, 2007), 152.

³⁸ Kaplan, *American Reform Judaism*, 30.

³⁹ David N. Myers (ed.), *The Eternal Dissident: Rabbi Leonard I. Beerman and the Radical Imperative to Think and Act* (California: University of California Press, 2018), 62.

⁴⁰ Michael A. Meyer, *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism* (New York: Oxford University Press, 1988), 95-96.

⁴¹ Kaplan, *American Reform Judaism*, 15, 30.

⁴² David Rudavsky, *Emancipation and Adjustment: Contemporary Jewish Religious Movements, Their History and Thought* (New York: Diplomatic Press, 1967), 86-89.

kurgulanmıştır.⁴³ 1869 yılında Philadelphia’da Reformist din adamı David Einhorn (öl. 1879) liderliğinde radikal Reformcuları bir araya getiren ve Pittsburgh Platformuna da zemin hazırlayan toplantıda ise ikinci Mabet döneminin sonu, klasik yorumun aksine ilahi bir ceza değil, Tanrıyı gerçek manada tanıma adına İsrail için yeni bir misyon dönemi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴

Orta Çağ boyunca her ne kadar monoteizm çerçevesinde düşünülse de Yahudi evrenselliği, çoğunlukla milletlerin Siyon’a nihai yönelişi ve İsrail’in tanrısını kabulü şeklinde tasavvur edilmiştir. Orta Çağ Yahudi liturjisine de yansıyan bu yaklaşıma göre kurtuluş, yeniden inşa edilecek tapınak ve Siyon merkezli bir çerçevede düşünülmüştür. Ancak Aydınlanma ve özgürleşme süreciyle birlikte entegrasyon arttıkça, ayrışma ve izolasyonu öngören geleneksel eskatolojik tasavvurların önemi azalmıştır. Reformist Yahudiler ise etik boyutu öne çıkararak Tanrı’nın ahlaki mesajını tüm dünyaya yaymayı temel gaye hâline getirmişlerdir.⁴⁵ Bu bağlamda önce Avrupa ve daha sonra Amerika, Reformcu din adamları ve cemaatler tarafından güçlü bir aidiyetle adeta kendi vatanları olarak görülmüştür. “Amerikan Yahudiliği” kavramı da bu dönüşümü ifade etmektedir. Bu anlamda etnik temelli ve büyük ölçüde dışa kapalı bir Yahudi profilinden Amerikan kültürüyle aynileşmiş çoğulcu bir Yahudi kimliğine geçiş teşvik edilmiştir. Kaufmann Kohler, David Philipson (öl. 1949) ve Samuel Hirsch gibi isimlerin liderlik ettiği Reform çevrelerinde Amerika, Yahudiliğin gelişimi için en uygun yer, hatta “yeni Siyon” (new Zion) olarak benimsenmiştir. Özgürlüğü Yahudiliğin özü olarak gören Samuel Hirsch ve Amerika’yı Kenan diyarıyla kıyaslayan David Einhorn gibi liderler ise Yahudiliğin evrensel hakikatleri ile Kutsal Kitap öğretilerinin Amerika’da en iyi şekilde yerine getirileceğini salık vermişlerdir.⁴⁶

Bu yaklaşım, Yahudilerin modern topluma entegrasyonunu sürdürürken aynı zamanda insanlığa rehberlik etme misyonunu da koruma çabasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Reformun kurucu isimleri, on dokuzuncu yüzyıl başlarında doğan “Yahudilik Bilimi” (Wissenschaft des Judentums)⁴⁷ hareketinin temel motivasyonu olan “Yahudi dininin Batı medeniyetine katkı sağlamış evrensel öğretiler bütünü olduğu” inancı üzerinde sıklıkla durmuşlardır. Bu çerçevede Yahudilerin tarihsel rolü, monoteizmin temsilciliği ve etik boyutun Tanrıya hizmetin temel aracı olarak görülmesi üzerinden açıklanmıştır. Böylece “seçilmiş toplum” düşüncesi Reformist yorumda yerini “misyon toplumu” (mission-people) kavramına bırakmıştır.⁴⁸ Esasen Samuel Holdheim gibi isimlerin Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde, Isaac Mayer Wise ve Kaufmann Kohler’in

⁴³ David Philipson, “The Progress of the Jewish Reform Movement in the United States”, *The Jewish Quarterly Review* 10/1 (1897), 83.

⁴⁴ Meyer, *Response to Modernity*, 256.

⁴⁵ Annette M. Boeckler, “Monotheism, Mission, and Multiculturalism: Universalism Then and Now”, *All the World: Universalism, Particularism and the High Holy Days*, ed. Rabbi Lawrence A. Hoffman (Woodstock: Jewish Lights Publishing, 2014), 33-35.

⁴⁶ Naomi Wiener Cohen, *Encounter with Emancipation: The German Jews in the United States, 1830 - 1914* (Skokie: Varda Books, 2001), 168-170.

⁴⁷ On dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve modern araştırma metodlarını Yahudi kutsal kitabı ve sözlü geleneğine uygulamak suretiyle Yahudi kültürünün dünya kültürü ve literatürüne katkısını açığa çıkarmayı hedefleyen hareket.

⁴⁸ Waldemar Piotr Szczerbiński, “Rejection of the Jewish Idea of the Chosen People as a Consequence of Theological Egalitarianism in the Thought of Mordecai Kaplan”, *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15/1 (Mayıs 2022), 88.

ise Amerika’da yapmaya çalıştığı şey aslında etnik vurgudan bağımsız bir din tasavvuru geliştirmek idi. Wise’a göre On Emir’deki etik içerik evrensel dinin temelidir ve tüm insanlar sonunda “etik monoteizm”i benimseyecektir.⁴⁹ Tüm insanları Tanrı’nın çocukları olarak gören Kohler ise adalet ve doğruluğun her insanın kalbine Tanrı tarafından ilham edildiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, ona göre Tanrıyı tanıyan ilk toplum olan İsrail, “Tanrı’nın ilk doğan oğlu” (God’s first-born son) olarak milletler arasında ayrıcalıklı konumunu sürdürmekte ve sahip olduğu misyon idealiyle tüm milletlerden ayrılmaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla bu anlayışta Yahudilere düşen görev, monoteist hakikati ve etik değerleri yayarak diğer milletlere örnek olmaktır.⁵¹

Yahudi etnisitesinin Yahudiliği tanımlayan temel ölçüt olmaktan çıkarılmasıyla birlikte, geleneksel Tanrı-Tora-İsrail üçlemesindeki İsrail unsurunun “seçilmişlik inancı” bağlamındaki önemi Reformistler nezdinde zayıflamıştır. Daha doğrusu seçilmişlik, evrensel bir dinî misyon çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır. Bu anlayışta Yahudilerin “monoteizmin gerçek taşıyıcıları olma” bağlamındaki sorumluluk ve ayrıcalığı korunmaya devam etmiştir. Dinde merkezî unsur İsrail’in kendisinden “bir Tanrı”ya doğru evrilmiş, Yahudilerin diğer milletlerle olan ilişkisi “tek Tanrı inancı”, “etik” ve “evrensel misyon” ideali düzleminde ele alınmıştır. “...*Seni milletlere de ışık olarak vereceğim ki...*” (İşaya 49:6) gibi Kutsal Kitap ifadeleri bu misyon düşüncesinin temel referansları olmuştur. Bu doğrultuda Reformist Yahudilik, diasporayı, milletleri doğru Tanrı inancıyla buluşturma görevinin önemli bir aracı olarak görmüş ve Yahudilerin Tanrı’nın seçilmiş halkı olduğu fikri yerine Yahudilerin Yahve’yi Tanrı olarak seçtiği fikrini işlemiştir.⁵² Kuşkusuz bu düşünce, Tanrıyı seçme iradesini gösteren Yahudilerin diğer milletlere karşı belirli bir ayrıcalık ve sorumluluk taşıdığı fikrine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle entegrasyon ideali, milletleri inanç temelinde dönüştürme misyonu ile iç içe tasavvur edilmiştir. Örneğin Reformcu lider Leo Baeck’e (öl. 1956) göre etik monoteizm yalnızca ve gerçek manada İsrail’de mevcuttur. Bu nedenle Yahudiliğin ortadan kalkması bu ilkenin de zayıflaması anlamına gelecektir.⁵³ Bu bağlamda Reform hareketi, Yahudiliği diğer dinlerle tamamen eşit konumda değerlendirmemekle beraber, odağı etnik temelden evrensel misyon temeline kaydırmıştır. Böylece Yahudiliğin üstünlük iddiası, etnik seçilmişlik düşüncesi yerine evrensel misyon ideali üzerinden temellendirilmiştir.

Öte yandan Reformist düşüncede Yahudiliğin monoteizm ve etik temelli misyonu, özellikle Hristiyanlık karşısında üstünlük iddiasıyla temellendirilmiştir. Reformcu rabbi Solomon Formstecher’e (öl. 1889) göre Hristiyanlık pagan toplumlara ulaşabilmek adına pagan unsurları araçsallaştırırken, Yahudilik saf monoteizmi merkeze alan özgün bir gelenek sürdürmelidir. Buna göre rasyonel Yahudilik ile mistik Hristiyanlık, uzlaştırılması mümkün olmayan iki gelenektir.⁵⁴ I. Mayer Wise’ın “*Hristiyanlığın*

⁴⁹ Özmen, “Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı”, 87.

⁵⁰ Kaufmann Kohler, *Guide for Instruction in Judaism: A Manual for School and Homes* (New York: Philip Cowen, 1898), 38, 40.

⁵¹ Kaufmann Kohler, *Hebrew Union College and Other Addresses* (Cincinnati: Ark Publishing, 1916), 164.

⁵² Marc Lee Raphael, *Judaism in America* (New York: Columbia University Press, 2003), 21.

⁵³ Leo Baeck, *The Essence Of Judaism* (London: Macmillan - Co, 1936), 52, 55; David S. Ariel, *What Do Jews Believe?: The Spiritual Foundations of Judaism* (New York: Schocken Books, 1995), 119.

⁵⁴ Kohler, “Judaism Buried or Revitalised? Wissenschaft des Judentums in Nineteenth Century Germany - Impact, Actuality, and Applicability Today”, 49.

yayılmasına karşı Yahudiliğin savunulması” isimli çalışması,⁵⁵ David Einhorn’un Yahudiliğin evrenselliğini vurgulaması ve Reformist rabbi Adolph S. Moses’in (öl. 1902) Yahvizm’in Yahudi olmayanları kazanma misyonundan söz etmesi aynı çizgiyi yansıtmaktadır.⁵⁶ Moses’in Yahudi olmayanlarla evliliklere itirazı da bunun yaygınlaşmasının Yahudiliği ve etik monoteizm misyonunu zayıflatacağı endişesine dayanmaktadır.⁵⁷

Abraham Geiger, Claude Montefiore, Samuel Holdheim ve Leo Baeck gibi erken dönem Reformistler bu evrenselci yaklaşımı savunarak tüm milletlerin sonunda Yahudiliğin tek Tanrı inancı ve etik ilkelerinden etkileneceğini ileri sürmüşlerdir. Yahudiliği tüm insanlık için en hakiki din olarak gören I. M. Wise şöyle der: “*İsrail’in misyonu, monoteizmin evrensel zaferini gerçekleştirmektir*”. Rabbi Adolph S. Moses’in ise “Yahudilik” yerine evrenselliği vurgulamak adına “Yahvizm” terimini önerdiği bilinmektedir.⁵⁸ Buna paralel olarak etnik merkezli bir Yahudi birliği (Kol Yisrael) ideali ya da kolektif Yahudi bilinci gibi değerler Ortodoks ve Muhafazakâr Yahudilik gibi hareketler tarafından önemli görülse de, Reform hareketi tarafından mutlak ve tek gerçek ideal olmaktan uzaktır. Zira Reformistler için esas hedef, kapsayıcı bir inanç birliğinin tesisi olmuştur. Bu yaklaşım, erken dönemden itibaren Yahudi liturjisine de yansımıştır. Örneğin Hamburg Reform Tapınağı’nın dua kitabında milliyetçi unsurlar içeren geleneksel dualar çıkarılmıştır.⁵⁹ Abraham Geiger ise birliği etnisitede değil, maneviyat ve inançta temellendirmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Reform dua kitaplarında, özellikle *Aleinu*⁶⁰ duasında, monoteizm ve misyon vurgusu öne çıkarılmıştır. Bizzat Geiger tarafından hazırlanan 1870 tarihli dua kitabında da Tanrı’nın birliği ve Yahudilerin Tanrıya karşı yükümlülükleri üzerinde bilhassa durulmuştur.⁶¹

Amerika’da Reform Platformlarında da vurgulanan misyon ideali doğrultusunda, Reform Yahudiliği diğer Yahudi hareketlerine kıyasla din değiştirme yoluyla katılıma daha açık bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda, bazı Hristiyanların, etik monoteizm anlayışı ve Yahudiliğin evrensel misyon söylemi de dâhil olmak üzere çeşitli dinî faktörlerin etkisiyle Yahudiliğe yöneldiği ifade edilmektedir.⁶² Diğer taraftan 1944 yılında Amerika’da gazeteci ve yazar David Horowitz’in (öl. 2002) önderliğinde kurulan Yahudi misyoner teşkilatı *The United Israel World Union*, bu misyonu kurumsal düzeyde temsil etmiştir. 1950’lerde ise *The Central Conference of American Rabbis* bünyesinde oluşturulan komite, Yahudiliği yaymaya yönelik çeşitli faaliyetler yürütmüştür.⁶³

2.3. Mesihî Dönem Anlayışının Evrenselleşmesi

Etik monoteizm prensibi doğrultusunda Reform Yahudiliğinde farklı yorumlanan bir diğer telakki, mesih ve kurtuluş doktrinine dairdir. Bu doğrultuda klasik mesih

⁵⁵ bk. Isaac M. Wise, *A Defense of Judaism Versus Proselytizing Christianity* (Cincinnati: American Israelite, 1889).

⁵⁶ Dan Cohn-Sherbok, *Issues in Contemporary Judaism* (New York: Palgrave Macmillan, 1991), 54-55.

⁵⁷ Kaplan, *The New Reform Judaism*, 49.

⁵⁸ David Max Eichhorn, *Conversion to Judaism: A History and Analysis* (New York: Ktav Publishing House, 1965), 143.

⁵⁹ Cohn-Sherbok, *Modern Judaism*, 78.

⁶⁰ Sinagog ibadetlerinin sonunda okunan ve Tanrı’nın yüceliğini ilan eden dua. bk. Lavinia Cohn-Sherbok, Dan Cohn-Sherbok, “*Aleinu*”, *A Popular Dictionary of Judaism* (London: RoutledgeCurzon, 2005), 5.

⁶¹ Jakob J. Petuchowski, *Prayerbook Reform in Europe: The Liturgy of European Liberal and Reform Judaism* (New York: World Union for Progressive Judaism, 1968), 303.

⁶² Abraham Shusterman, “The Last Two Centuries”, *Conversion to Judaism: A History and Analysis*, ed. David Max Eichhorn (New York: Ktav Publishing House, 1965), 141-143.

⁶³ Eichhorn, *Conversion to Judaism*, 163-167.

beklentisinden uzaklaşmıştır. Reformistlerin gözünde geleneksel mesih inancı, entegrasyonu imkânsız kılan bir unsur idi. Bu yüzden onun yerine daha evrensel bir mesih anlayışı ortaya atılmıştır. Böylece peygamberî öğretilere yapılan vurgu ve evrensel misyon anlayışıyla birlikte mesih kavramı aracılığıyla da Yahudi modernleşmesinin sağlıklı biçimde gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda Siyon merkezli geleneksel mesih anlayışı, erken dönem Alman Maskilimi⁶⁴ tarafından sivil özgürleşme ile ilişkilendirilmiştir. Alman yazar David Friedländer (öl. 1834) ve Lazarus Bendavid gibi pek çok isim, mesih beklentisi ve Kudüs'e dönüş ideali yerine, özgürleşmeyle elde edilecek hakları mesihî dönem olarak yorumlamışlardır. Bu doğrultuda “evrensel barış ve kardeşlik ideali” şeklinde yeniden yorumlanan klasik mesih düşüncesi,⁶⁵ tüm milletler için daha müreffeh bir gelecek ümidini temsil etmeye başlamıştır. Stuttgart Baş Hahamı Joseph Maier'in (öl. 1873) belirttiği gibi, Yahudi kurtuluş ümidi, tapınağın yeniden inşası ve diğer milletlere hükmetmek yerine, gerçek dinin yayılması ve milletlerin kardeşliği gibi ilkelerle şekillendirilmeye çalışılmıştır.⁶⁶ Dolayısıyla Reform Yahudiliğinde kişisel bir “kurtarıcı” figürü yerine, evrensel bir “kurtuluş” anlayışı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda Talmud ve Rabbani gelenek yerine temelde yine Tanah'ın referans alındığını hatırlatmak gerekir. Örneğin Reformist rabbi Leopold Stein (öl. 1882), kişisel mesih inancının Yahudi kutsal metnine dayalı bir arka planı olmadığını, Rabbani yorumlarla Yahudi düşüncesine sokulduğunu ileri sürmüştür.⁶⁷ Bu sebeple geleneksel doktrinde İsrail'in merkezde olduğu bir mesih ve Siyon ideali söz konusu iken, Reform Yahudiliği mesih fikrini evrenselleştirmiş ve peygamberler tarafından idealize edilen barış ve sükûnet döneminin tüm insanlık tarafından paylaşılacağı savunulmuştur.⁶⁸ Bu doğrultuda Pittsburgh Platformunda da (1885) evrensel kültür ve misyon idealine atıfta bulunularak hakikat, adalet ve barışın egemen olacağı evrensel mesihî düzenin yaklaştığı ifade edilmiştir.⁶⁹

Reform Yahudiliğinde geleneksel liturji bu bakış açısıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu doğrultuda David Friedländer Yahudileri “yabancılar” olarak tanımlayan ifadelerin liturjiden çıkarılmasını savunmuş; Hamburg Tapınağı dua kitabında geçen mesianik pasajlar ya çıkarılmış ya da evrensel bir içerikle yeniden kurgulanmıştır. Şema⁷⁰ duasındaki “bizi kutsal topraklarımıza onurlu bir biçimde götür” ifadesi ise “yeryüzünün her yerine bereketini getir” şeklinde değiştirilmiştir. Benzer şekilde geleneksel Amidah⁷¹ duasında “ataların topraklarına” dönüş beklentisi “ebedî mutluluğa” erişme şeklinde formüle edilmiştir. Diğer taraftan Reform dua kitabı *Union Prayer Book*'da (1895) dinî ve politik Siyonizm'e olumsuz bağlamda gönderme yapılarak geçmişe değil geleceğe odaklanıldığı ifade edilmiştir. Bu yaklaşımda, dünyadaki tüm insanların birlikte sığınacağı

⁶⁴ Yahudi Aydınlanmacıları ifade etmek için kullanılan İbranice terim.

⁶⁵ Ariel, *What Do Jews Believe?*, 245.

⁶⁶ George Y. Kohler, “Prayers for the Messiah in the Thought of Early Reform Judaism”, *Jewish Prayers: New Perspectives*, ed. Uri Ehrlich (Beer Sheva: Ben-Gurion University of the Negev Press, 2016), 11.

⁶⁷ W. Gunther Plaut, *The Rise of Reform Judaism* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 2015), 145.

⁶⁸ Michael A. Meyer, “Waiting for the Messiah”, *Reform Judaism* 22/2 (1993), 36.

⁶⁹ Cohen, *Encounter with Emancipation*, 167; Meyer, *Response to Modernity*, 387-388.

⁷⁰ Yahudi kutsal kitabına dayanan ve Yahudi liturjisinde sabah ve akşam okunan “Dinle!” anlamındaki temel dua.

⁷¹ “Ayakta durmak” anlamına gelen ve sinagog ibadeti esnasında ayakta okunan bir bereket duası.

güvenli bir geleceğe işaret edilmektedir.⁷² Bu çerçevede, bir “mesih figürü”nden çok “mesihî dönem”e yönelik bir inanç ve arzu dile getirilmektedir.

Öte yandan mesihî dönemin inşasında Reformist bakış açısına göre Yahudilerin hâlâ ayrıcalıklı bir rolü vardır. Tanrı imajında yaratılmış olma inancı doğrultusunda Yahudiler, adil bir toplumsal düzenin inşasında Tanrı ile ortak sorumluluk üstlenmeye çağırılmıştır.⁷³ Bu ideale kavuşmada peygamberlerin yolunun takip edildiğine yönelik vurgu başlıca motivasyon unsuru olmuştur. Sosyal sorumluluk noktasında Yahudilerin alması gereken aksiyona ilişkin ironik biçimde Talmud’dan da pek çok referans alınmıştır.⁷⁴

2.4. Sosyal Adalet İlkesi

Reform Yahudiliğinin ana vurgularından bir diğeri, Yasanın Tekrarı 16:20, İşaya 1:17, Hoşea 2:19-20 ve Zekarya 7:8-10 gibi metinlerde sıkça işlenen “sosyal adalet” kavramıdır. Hareket bünyesinde başından beri sosyal adalete ayrı bir ilgi gösterilmiştir. Sosyal adalet kavramı, köklerini evrensellik ilkesi bağlamında bütün insanlığa karşı sorumlu olmayı önceleyen peygamberî Yahudilik’te bulur. Bu anlamda özellikle Amerika’daki Yahudilerin sosyal adalet ve hayırseverlik gibi alanlarda gösterdikleri aktif katılım dikkat çekmektedir.⁷⁵ Sosyal adalet Yahudiliğin temel mesajı olarak kabul edilmiş; toplumsal sorunlar mevcutken halahaya dair tartışmalara yoğunlaşmanın doğru olmadığı vurgulanmıştır.⁷⁶ Bu nedenle gerek yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekse sivil hak ve özgürlükler ile çevre koruması gibi alanlarda yürütülen faaliyetler Reform çevrelerinde oldukça popülerdir. Örneğin 1961 yılında kurulan *Religious Action Center of Reform Judaism* (Reform Yahudiliği Dinî Eylem Merkezi), sivil haklar, eğitim ve sosyal adalet gibi alanların iyileştirilmesi için faaliyet gösteren bir kurum olarak hayata geçirilmiştir.⁷⁷

Reform düşüncesinde, Mişna’ya da atıfla dünyanın adalet, doğruluk ve barış üzerine kurulu olduğu ve bu ilkenin tüm insanlığa uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Zira Tanrı’nın insanlar arasında ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadığı ifade edilmiş, sosyal adaletin gerçekleşmesi adına yapılan uğraşlar Reform Yahudilerinin dünyaya en büyük katkısı olarak görülmüştür.⁷⁸ Hermann Cohen’in de dikkat çektiği gibi, reform düşüncesinde Tanrı’nın evrensel ölçekte tanınmasına yönelik misyonu sebebiyle İsrail eşsiz bir toplumdur; ancak Tanrı’nın İsrail’e olan sevgisi diğer insanlara olan sevgisini sınırlamaz.⁷⁹ Bu bağlamda Columbus Platformu (1937) uluslararası kardeşliğin ve dünya barışının tesisini ve bu hedef doğrultusunda tüm insanlıkla iş birliği yapmayı tarihî ve mesianik bir amaç olarak belirlemiştir.⁸⁰ Bu anlayışla özellikle Hristiyanlar ile yakın ilişkiler

⁷² Samuel S. Cohon, “The Theology of the Union Prayer Book”, *Reform Judaism: A Historical Perspective*, ed. Joseph L. Blau (New York: Ktav Publishing House, 1973), 276-277.

⁷³ Kaplan, *The New Reform Judaism*, 175.

⁷⁴ Albert Vorspan - David Saperstein, *Tough Choices: Jewish Perspectives on Social Justice* (New York: UAH Press, 1992), 5.

⁷⁵ Jerome S. Legge Jr, “Understanding American Judaism: Revisiting the Concept of ‘Social Justice’”, *Contemporary Jewry* 16/1 (1995), 98.

⁷⁶ Arnold Dashevsky vd., *Jewish Options: Pluralistic Identities in 21st Century America* (Cham: Springer, 2024), 120.

⁷⁷ Kaplan, *American Reform Judaism: An Introduction*, 31.

⁷⁸ Kaplan, *The New Reform Judaism*, 28; William B. Silverman, *Basic Reform Judaism* (New York: Philosophical Library, 1970), 14.

⁷⁹ Hermann Cohen, *Religion of Reason Out of the Sources of Judaism*, çev. Simon Kaplan (Atlanta: Scholars Press, 1995), 115-116, 149.

⁸⁰ Sami Baybal, “Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012), 355-356; Levy, *A Vision of Holiness*, 162.

geliştirmenin gerekliliği sıklıkla ifade edilmektedir. Hatta etik monoteizm kavramının daha sonra *Yahudi-Hristiyan* terimini doğurduğu kabul edilir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında oluşturulan bu kavram özellikle II. Dünya Savaşı döneminde 1930 ve 1950'li yıllarda popüler hale gelmiştir.⁸¹ Hem Pittsburgh hem de Columbus Platformlarında Yahudilik ve Hristiyanlığın monoteizm inancı ile ahlaki hakikatleri yayma konusunda ortak bir misyona sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede, sadakat ve barış merkezli Tanrı krallığını tesis etmede birlikte çalışmaları gerektiği vurgulanmıştır. Gelişen ılımlı ilişkiler çerçevesinde bazı Reformist rabbilerin Yahudileri, İsa Mesih'i bir peygamber ve İsrail bilgini olarak kabul etmeye dahi çağırdıkları bilinmektedir.⁸² Peygamberî Yahudilik anlayışı, Amerika'da özellikle liberal kiliselerde etkili olan ve en yüce dinî eylemin dogma ya da ritüeller değil ahlaki davranış olduğuna vurgu yapan *Social Gospel* hareketiyle birlikte daha sosyal ve toplumsal bir boyut kazanmıştır. Örneğin Amerikalı teolog Walter Rauschenbusch (öl. 1918) İsrail peygamberlerini kendi dönemlerinin “devrimcileri” olarak nitelemiştir. Bu hareketin savunucularının özellikle Eski Ahit peygamberlerine dikkat çekmeleri, Reform Yahudiliği ile liberal Hristiyanlık arasında ortak değerler temelinde işbirliği yapılabileceği kanaatini güçlendirmiştir.⁸³

Öte yandan Reformist Yahudi yaşamının merkezinde yer alan sosyal adalet fikri, Tanrı'nın ilahi planı çerçevesinde de anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda bazı Reformist düşünürler, kabalistik kozmogoniye atıfla, dünyanın yaratılışı sürecinde dağılan tanrısal kıvılcımların Yahudiler tarafından yeniden bir araya getirilmesini evrensel adalet ve iyiliğin tesisiyle ilişkilendirmişlerdir. Bu “dünyayı onarma” faaliyeti *tikkun olam* kavramı çerçevesinde anlamlandırılmaktadır.⁸⁴ Bu hedef doğrultusundaki kolektif çabayı ifade eden *tikkun olam* prensibi çerçevesinde her bireyin bu yoldaki şahsi adımları, insanlığı mesianik döneme bir adım daha yaklaştıracaktır. Dolayısıyla mesianik dönemin gerçekleşmesinde yalnızca Tanrı'nın müdahalesi değil, insanlığın aktif rolü de gerekmektedir.⁸⁵ Zira Reformist çevrede günümüzde de yaygın olan genel kanı, yeryüzünde adaletsizlik, zulüm ve acı var olmaya devam ettiği sürece mesianik beklentilerin gerçek manada gerçekleşmeyeceği yönündedir.⁸⁶ Bu anlayış doğrultusunda Reform hareketi 1928 yılında *the Commission on Social Justice* (Sosyal Adalet Komisyonu) adıyla bir komisyon kurmuştur. 1955'te ise *the Union of American Hebrew Congregations* (Amerikan İbrani Cemaatler Birliği) bünyesinde sosyal eylem ilkelerini ilan ederek Reform Yahudiliğinin etik ve manevi öğretileri mevcut küresel sorunlarla birlikte ele alan bir program geliştirdiğini duyurmuştur.⁸⁷ Dolayısıyla Yahudi kutsal metni temelinde sosyal adalet fikrinin de yeni bir paradigma olarak merkeze alınması, modern Yahudi kimliğinin inşasına yönelik önemli adımlar arasında yer almıştır.

⁸¹ Sherwood, “The Hagaramic and the Abrahamic; or Abraham the Non-European”, 18.

⁸² Gilbert S. Rosenthal, *The Many Faces of Judaism*, ed. Seymour Rossel (West Orange: Behrman House, 1978), 86-87.

⁸³ Meyer, *Response to Modernity*, 287-288.

⁸⁴ Charles A. Kroloff, *Reform Judaism: A Jewish Way of Life* (New Jersey: Ktav Publishing House, 2005), 7.

⁸⁵ Jonathan E. Romain, *Faith and Practice: A Guide to Reform Judaism Today* (London: The Reform Synagogues of Great Britain, 1991), 32.

⁸⁶ Walter Homolka, “The Messianic concept in modern Judaism”, *Teologia i Moralność* 17/1 (2022), 166.

⁸⁷ Darren Kleinberg, “Reform Judaism and the Jewish ‘Social Gospel’”, *CCAR Journal: The Reform Jewish Quarterly* (2009), 162-163.

3. Güncel Reformist Düşüncede Etik Monoteizm ve Dinî Pratik

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Reform hareketi Yahudiliğin gerek etnik gerekse pratik boyutlarına yönelik tutumunda bir değişim sürecine girmiştir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarından yirminci yüzyıl başlarına uzanan süreçte özellikle Rusya'daki pogromlara ve ardından Holokost tecrübesine bağlı olarak etnik kimliğe ve millî geleneğe yeniden bir yönelim gerçekleşmiştir. Bu süreçte Doğu Avrupa'dan Amerika'ya gerçekleşen yoğun Yahudi göçü ise Reform hareketinde geleneksel değerlere yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Columbus Platformu kritik bir dönemeci ifade etmektedir. Platform, hareket içerisinde günümüze kadar güçlü biçimde devam edecek olan kutsal topraklara dönüş ideali ve Siyonist ideolojiye mutlak yönelimin açık bir işareti olmuştur.⁸⁸ Öte yandan Yahudi hukukunun anlam ve önemine dair özsel değil fakat pratik ve işlevsel boyutuyla belirli bir farkındalığın geliştiğini söylemek mümkündür. Dinî uygulamaları gerekçelendirmede referans alınan kriterler hususunda Ortodoks anlayıştan farklılaşmakla beraber, Reform Yahudiliğinde birtakım geleneksel pratiklere zamanla daha fazla yer verilmeye başlanmıştır; buna paralel olarak responsa geleneği de yeniden önem kazanmıştır. Yirminci yüzyılın sonlarına kadar gerçekleşen Reform Platformlarında halahaya yönelik benimsenen yumuşak ve mutedil dil devam ettirilmiştir. Bu çerçevede rabbi Solomon Freehof (öl. 1990) başta olmak üzere onu takip eden pek çok Reformist din adamı ritüel ve uygulamalara daha fazla vurgu yapmıştır. Örneğin modern liderlerden rabbi Eric Yoffie'nin (1947-) temel vurgusu ayin ve ritüeller üzerinedir. Aksi durumda Reform Yahudiliğinin ciddi bir gelecek kaygısı içinde olacağı ifade edilmektedir.⁸⁹

Ancak bu gelişme, halaha ve dinî geleneğin etik monoteizmin yerine ikame edilmesi anlamına gelmemektedir. Merkezî bir referans olarak korunan bu ilke, modern dinî pratiklerin sınırlarını, çerçevesini ve meşruiyet zeminini belirlemeyi sürdürmüştür. Bu çerçevede dinin özünü tanımlayan teorik bir ilke olmakla birlikte, ritüel ve halahik uygulamaların hangi ölçütler içinde anlamlı ve sürdürülebilir kabul edileceğini tayin eden normatif bir kriter olarak da işlev görmüştür. Nitekim Reformist dinî uygulamalar gelenekle bağı koruyan unsurlar olarak değerlendirilirken, esasen onun bu işlevi, etik sorumluluk ve evrensel ahlaki duyarlılıkla uyumlu olduğu oranda değerli görülmüştür. Diğer taraftan ilerleyen süreçte etnik kimliğe yönelik belirli bir vurgu yeniden görünür hale gelmiş, bu bağlamda Yahudi partikülarizmine dair unsurlar daha fazla öne çıkarılmıştır. Ancak evrensel misyon, çoğulculuk, sosyal adalet ve eşitlik gibi idealler önemini korumaya devam etmiştir. 1997 ve 1999 Reform Platformları bu sürekliliği yansıtan örnekler olarak değerlendirilebilir.⁹⁰ Bu yönüyle söz konusu kavrama yapılan vurgu eski yoğunluğunu kısmen kaybetmiş görünse de, günümüz Reform Yahudiliğinde geri planda kalmamış, aksine dinî pratiklerin yeniden yapılandırılmasını yönlendiren üst bir ilke olarak varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak etik monoteizmin Reform Yahudiliğinin modern dünyayla kurduğu ilişkiyi anlamlandıran temel referanslardan biri olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

⁸⁸ bk. Seda Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 2 (2018), 82-101.

⁸⁹ Jonathan D. Sarna, "Rabbi Yoffie's Legacy: 'Old Ideas' for Reform Judaism", *Forward* (Ocak 2026); Ayrıca bk. Mark Washofsky, *Jewish Living: A Guide to Contemporary Reform Practice* (New York: UAHC Press, 2001), XX-XXI.

⁹⁰ Central Conference of American Rabbis (CCAR), "Platforms" (Erişim 22 Ocak 2026).

Bu ilkenin farklı dönemlerde kazandığı anlam ve işlevler, Reformist düşüncenin süreklilik ve değişim ekseninde nasıl konumlandığını göstermesi bakımından belirleyici olmuştur.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyıl reform düşüncesiyle birlikte ilk planda sinagog ibadetleri ve dua kitaplarında görülen, daha sonra ise kültür ve eğitim gibi alanlara yayılan yenilik adımları, kuşkusuz arka planında belirli bir dinî ideoloji barındırmaktadır. Yahudilerin modern dünya ile entegrasyonu sürecinde geleneksel Yahudiliğin bazı temel dinamiklerinden tavizin kaçınılmaz olduğu dikkate alındığında, bu adaptasyon sürecinin gerçekleşebilmesi adına Reformistlerce ikna edici ve makul bir teorik zemine ihtiyaç duyulmuştur. Değişen siyasi, sosyal ve kültürel konjonktürde köklerini büyük ölçüde Tanah'ın peygamber kitaplarında bulan bu zemin, tek tanrıcılık ve etik olmak üzere modern Yahudilikte vurgulanan iki ana esasa dayalı "etik monoteizm" ilkesinde ifadesini bulmuştur. Bu bağlamda söz konusu kavram, modern Yahudi düşüncesinin ve özellikle Reform hareketinin temel teolojik paradigmalarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Başından beri bu kavram, bir yandan Yahudi kutsal kitabına referansla dinin kendi kapsam ve sınırları içerisinde meşru bir zemine oturtulmuş; diğer yandan özgürleşme süreci sonrası Yahudi olmayan toplumlarla entegrasyon idealini mümkün kılan bir meşruiyet aracı olarak işlev görmüştür. Etik monoteizm kavramı, Yahudiliğin tarihsel-teolojik sürekliliği içinde peygamberî öğretilere atıfla şekillenen ahlaki duyarlılığı merkeze taşımakta; Yahudi hukuku ve etnisite sınırlarının ötesinde evrensel bir etik düzlem inşa etmektedir. Bu yönüyle o, yalnızca bir inanç ilkesi değil, aynı zamanda modern dönemde Yahudi kimliğinin yeniden kurgulanmasında Reformcu liderler tarafından belirleyici bir referans noktası olarak kullanılmıştır.

Reform Yahudiliğinin etik monoteizm kavramı etrafında dinin temel vurgularına yönelik gerçekleştirdiği yeniden yorumlama faaliyeti üç düzlemde somutlaşmıştır. İlk olarak, peygamberî öğretilere dönüş vurgusu, dinî düşünce ve hayatın merkezini ritüel ve hukuk odaklı unsurlardan ziyade etik eksene kaydırmış ve böylece Yahudiliğin özünün ahlaki öğretilerde aranması gerektiği anlayışını güçlendirmiştir. İkinci olarak, etnisite ve seçilmişlik düşüncesinden monoteizm merkezli evrensel misyon idealine yönelim, Yahudi kimliğini dar topluluk merkezli bir aidiyetin ötesine taşıyarak tüm insanlığa hitap eden bir dinî misyon bilincine dönüştürmüştür. Üçüncü olarak ise mesihi beklentilerin evrensel barış ve sosyal adalet ideali çerçevesinde yeniden yorumlanması, Reform Yahudiliğini pasif bir eskatolojik bekleyişten aktif bir toplumsal sorumluluk ve dönüşüm projesine yöneltmiştir. Bu süreçte Yahudiliğin etnik boyutunun önemi azalırken, inanç, yani saf monoteizm gerek Yahudilerin kendi aralarındaki gerekse diğer toplumlarla ilişkilerinde ortak bir zemin olarak kabul edilmiştir. Böylece Reformistlerce modern dönemde Yahudilik, izolasyonu kaçınılmaz kılan etnosentrik bir yapıdan entegrasyonu kolaylaştıran teosentrik bir sisteme dönüştürülmüştür. Bu dönüşümle birlikte Yahudiliğin hem Batı medeniyetinin asli bir parçası olduğu hem de milletleri maneviyat bakımından dönüştürebilecek bir güç unsuru olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Reform Yahudiliğinde dinî pratik ve ritüellere yönelik ilginin artmış olması, etik monoteizmin ikincil bir konuma gerilediği şeklinde okunmamalıdır. Aksine bu durum, söz konusu ilkenin modern dinî hayat içerisinde hangi formlar altında somutlaşabileceğine dair yeni yorum alanları açmıştır.

Modern dönemde etik monoteizmin en önemli katkılarından biri, pratikte ne ölçüde ifade bulduğu tartışmalı olsa da, prensipte Yahudilerin Yahudi olmayanlara yönelik ahlaki sorumluluklarını vurgulaması ve hoşgörülü, çoğulcu bir toplumun oluşumuna aktif biçimde katılma gereğini öne çıkarmış olmasıdır. Bu kavram, Reform Yahudiliğinde teorik bir kavramsallaştırmanın ötesine geçerek, Yahudi dinî kimliğinin, teolojik vizyonunun ve toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasına zemin hazırlayan ideolojik ve normatif bir temel hâline gelmiştir. Bu çerçevede etik monoteizm kavramı, Reform Yahudiliğini modern çağın dinî reform hareketleri içerisinde özgün ve kurucu bir konuma yerleştirmiş; Yahudi geleneğinin evrensel etik değerler ışığında yeniden yorumlanmasına ve modern toplumlarla uyumlu bir Yahudi kimliğinin teşekkülüne katkı sağlamıştır. Sonuç olarak etik monoteizm kavramı, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze Reform Yahudiliğinin teolojik temelini anlamada anahtar bir unsur olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda, söz konusu anlayışın farklı Yahudi mezheplerindeki yansımalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir araştırma alanı olarak görünmektedir.

Kaynakça | References

- Ariel, David S. *What Do Jews Believe?: The Spiritual Foundations of Judaism*. New York: Schocken Books: Distributed by Pantheon Books, 1995.
- Baeck, Leo. *The Essence Of Judaism*. London: Macmillan - Co, 1936.
- Başaran, İsmail. *Amerikan Yahudiliği: Tarihsel Süreç ve Gruplar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Batnitzky, Leora. *How Judaism Became a Religion: An Introduction to Modern Jewish Thought*. Princeton: Princeton University Press, 2011.
- Baybal, Sami. “Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. 341-359. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.
- Boeckler, Annette M. “Monotheism, Mission, and Multiculturalism: Universalism Then and Now”. *All the World: Universalism, Particularism and the High Holy Days*. ed. Rabbi Lawrence A. Hoffman. 30-40. Woodstock: Jewish Lights Publishing, 2014.
- CCAR, Central Conference of American Rabbis. “Platforms”. Erişim 22 Ocak 2026. <https://www.ccarnet.org/rabbinic-voice/platforms/>
- Cohen, Hermann. *Religion of Reason Out of the Sources of Judaism*. çev. Simon Kaplan. Atlanta: Scholars Press, 1995.
- Cohen, Naomi Wiener. *Encounter with Emancipation: The German Jews in the United States, 1830 - 1914*. Skokie: Varda Books, 2001.
- Cohon, Samuel S. “The Mission of Reform Judaism”. *The Journal of Religion* 2/1 (1922), 27-43.
- Cohn-Sherbok, Dan. *Issues in Contemporary Judaism*. New York: Palgrave Macmillan, 1991.
- Cohn-Sherbok, Dan. *Modern Judaism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1996.
- Cohn-Sherbok, Lavinia-Dan Cohn-Sherbok. “Alenu”. *A Popular Dictionary of Judaism*. London: RoutledgeCurzon, 2005.
- Cohn-Sherbok, Lavinia-Dan Cohn-Sherbok. “Shulhan Arukh”. *A Popular Dictionary of Judaism*. London: RoutledgeCurzon, 2005.
- Dashefsky, Arnold vd. *Jewish Options: Pluralistic Identities in 21th Century America*. Cham: Springer, 2024.
- Eichhorn, David Max. *Conversion to Judaism: A History and Analysis*. New York: Ktav Publishing House, 1965.
- Ellenson, David. “Antinomianism and its Responses in the Nineteenth Century”. *The Cambridge Companion to Judaism and Law*. ed. Christine Hayes. 260-286. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. <https://doi.org/10.1017/9781139565974.010>
- Feiner, Shmuel. *The Origins of Jewish Secularization in Eighteenth-Century Europe*. çev. Chaya Naor. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.
- Feldman, Egal. “The Social Gospel and the Jews”. *American Jewish Historical Quarterly* 58/3 (1969), 308-322.
- Friess, Horace L. *Felix Adler and Ethical Culture: Memories and Studies*. ed. Fannia Weingartner. New York: Columbia University Press, 1981.
- Glazer, Nathan. *American Judaism*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989.

Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Gürkan, Salime Leyla. "Modern Yahudi Teolojisi". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*. ed.

Bayram Ali Çetinkaya - Ali Osman Kurt (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 1039-1056.

Herrmann, Klaus. "Samuel Holdheim and the Prayerbook Reform in Germany". *Redefining Judaism in an Age of Emancipation: Comparative Perspectives on Samuel Holdheim (1806-1860)*. ed. Christian Wiese. 143-168. Leiden: Brill, 2007.

https://doi.org/10.1163/9789047410393_011

Homolka, Walter. "The Messianic concept in modern Judaism". *Teologia i Moralność* 17/1 (2022), 145-172. <https://doi.org/10.14746/TIM.2022.31.1.10>

Kaplan, Dana Evan. *American Reform Judaism: An Introduction*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2003.

Kaplan, Dana Evan. *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections*. Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2013.

Kaplan, Mordecai M. *The Greater Judaism in the Making: A Study of the Modern Evolution of Judaism*. New York: The Reconstructionist Press, 1960.

Katz, Jacob. *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation, 1770-1870*. Massachusetts: Harvard University Press, 1973.

Kepnes, Steven. *The Future of Jewish Theology*. West Sussex: John Wiley & Sons, 2013.

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2010.

Kleinberg, Darren. "Reform Judaism and the Jewish 'Social Gospel'". *CCAR Journal: The Reform Jewish Quarterly*, 150-165.

Koch, Patrick B. "Universalist Particularism: (Jewish) Ethics in the Thought of Moritz Lazarus and Felix Adler". *Das Prinzip Aufklärung zwischen Universalismus und partikularem Anspruch: The Principle of Enlightenment between Universalism and Particularistic Claims*. ed. Kristina-Monika Hinneburg - Grażyna Jurewicz. 49-62. Paderborn: Wilhelm Fink, 2014. https://doi.org/10.30965/9783846756591_006

Kohler, George Y. "Judaism Buried or Revitalised? Wissenschaft des Judentums in Nineteenth Century Germany - Impact, Actuality, and Applicability Today". *Jewish Thought and Jewish Belief*. ed. Daniel J. Lasker. 27-63. Beer Sheva: Ben Gurion University of the Negev Press, 2012.

Kohler, George Y. "Maimonides And Ethical Monotheism: The Influence Of The Guide Of The Perplexed On German Reform Judaism In The Late Nineteenth And Early Twentieth Century". *The Cultures of Maimonideanism: New Approaches to the History of Jewish Thought*. ed. James T. Robinson. 309-334. Leiden; Boston: Brill, 2009. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004174504.i-440.48>

Kohler, George Y. "Prayers for the Messiah in the Thought of Early Reform Judaism". *Jewish Prayers: New Perspectives*. ed. Uri Ehrlich. 5-29. Beer Sheva: Ben-Gurion University of the Negev Press, 2016.

Kohler, George Y. "The Claim to 'Hidden Truth' as the Reason for the Rejection of Kabbalah by the Wissenschaft des Judentums". *Jewish Thought: Journal of the*

- Goldstein-Goren International Center for Jewish Thought. ed. Michal Bar-Asher Siegal vd. 133-155. Beer Sheva: Ben-Gurion University of the Negev, 2020.
<https://doi.org/10.64166/k2sdpk64>
- Kohler, Kaufmann. *Guide for Instruction in Judaism: A Manual for School and Homes*. New York: Philip Cowen, 1898.
- Kohler, Kaufmann. *Hebrew Union College and Other Addresses*. Cincinnati: Ark Publishing, 1916.
- Kroloff, Charles A. *Reform Judaism: A Jewish Way of Life*. New Jersey: Ktav Publishing House, 2005.
- Kurt, Ali Osman. “Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala”. *Milel ve Nihal* 7/1 (2010), 33-59.
<https://izlik.org/JA77HD49GR>
- Legge Jr, Jerome S. “Understanding American Judaism: Revisiting the Concept of ‘Social Justice’”. *Contemporary Jewry* 16/1 (1995), 97-109.
- Levy, Richard N. *A Vision of Holiness: The Future of Reform Judaism*. New York: URJ Press, 2005.
- Mattuck, Israel I. *The Essentials of Liberal Judaism*. Abingdon: Routledge, 2022.
- Messer, Ellen. “Franz Boas and Kaufmann Kohler: Anthropology and Reform Judaism”. *Jewish Social Studies* 48/2 (1986), 127-140.
- Meyer, Michael A. *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism*. New York: Oxford University Press, 1988.
- Meyer, Michael A. *The Origins of the Modern Jew: Jewish Identity and European Culture in Germany, 1749-1824*. Detroit: Wayne State University Press, 1967.
- Meyer, Michael A. “Waiting for the Messiah”. *Reform Judaism* 22/2 (1993), 34-36, 53.
- Meyer, Michael A, W. Gunther Plaut. *The Reform Judaism Reader: North American Documents*. New York: UAHF Press, 2001.
- Myers, David N. (ed.). *The Eternal Dissident: Rabbi Leonard I. Beerman and the Radical Imperative to Think and Act*. California: University of California Press, 2018.
- Özmen, Seda. “Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 2 (2018), 82-101. <https://izlik.org/JA32TG44YD>
- Özmen, Seda. 18. Yüzyıl Yahudi Aydınlanma Hareketi ve Moses Mendelssohn. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2014.
- Patterson, David. *Open Wounds: The Crisis of Jewish Thought in the Aftermath of the Holocaust*. Seattle: University of Washington Press, 2006.
- Petuchowski, Jacob J. “Abraham Geiger and Samuel Holdheim: Their Differences in Germany and Repercussions in America”. *The Leo Baeck Institute Year Book* 22/1 (1977), 139-159. <https://doi.org/10.1093/leobaek/22.1.139>
- Petuchowski, Jakob J. *Prayerbook Reform in Europe: The Liturgy of European Liberal and Reform Judaism*. New York: World Union for Progressive Judaism, 1968.
- Philipson, David. “The Progress of the Jewish Reform Movement in the United States”. *The Jewish Quarterly Review* 10/1 (1897), 52-99. <https://doi.org/10.2307/1450606>

- Philipson, David. "The Rabbinical Conferences, 1844-6". *The Jewish Quarterly Review* 17/4 (1905), 656-689.
- Philipson, David. *The Reform Movement in Judaism*. New York: Ktav Publishing House, 1967.
- Plaut, W. Gunther. *The Rise of Reform Judaism*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 2015.
- Raphael, Marc Lee. *Judaism in America*. New York: Columbia University Press, 2003.
- Romain, Jonathan E. *Faith and Practice: A Guide to Reform Judaism Today*. London: The Reform Synagogues of Great Britain, 1991.
- Rosenthal, Gilbert S. *The Many Faces of Judaism*. ed. Seymour Rossel. West Orange: Behrman House, 1978.
- Rudavsky, David. *Emancipation and Adjustment: Contemporary Jewish Religious Movements, Their History and Thought*. New York: Diplomatic Press, 1967.
- Salihoğlu, Mahmut. "Isaac Mayer Wise: Amerikan Reform Yahudiliğinin Kurucusu". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 167-178.
<https://izlik.org/JA23YT72NN>
- Sarna, Jonathan D. "Rabbi Yoffie's Legacy: 'Old Ideas' for Reform Judaism". *Forward*. Erişim 21 Ocak 2026. <https://forward.com/opinion/128812/rabbi-yoffie-s-legacy-old-ideas-for-refor/>
- Schweid, Eliezer. *The Idea of Modern Jewish Culture*. ed. Leonard Levin. çev. Amnon Hadary. Boston: Academic Studies Press, 2008.
- Sherwood, Yvonne. "The Hagaramic and the Abrahamic; or Abraham the Non-European". *Reading the Abrahamic Faiths: Rethinking Religion and Literature*. ed. Emma Mason. 17-46. London: Bloomsbury, 2015.
- Shavit, Yaacov - Eran, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn: from Holy Scripture to the Book of Books*. çev. Chaya Naor. Berlin: Walter De Gruyter, 2007.
- Shusterman, Abraham. "The Last Two Centuries". *Conversion to Judaism: A History and Analysis*. ed. David Max Eichhorn. 136-175. New York: Ktav Publishing House, 1965.
- Szczerbiński, Waldemar Piotr. "Rejection of the Jewish Idea of the Chosen People as a Consequence of Theological Egalitarianism in the Thought of Mordecai Kaplan". *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15/1 (Mayıs 2022), 81-100.
<https://doi.org/10.12775/BPTh.2022.004>
- Şahin, Mustafa. "Ortodoks Yahudiliğe Modern Bir Yaklaşım: Azriel Hildesheimer (1820-1899) ve Rabbiner-Seminar Fuer Das Orthodoxe Judentum (Ortodoks Yahudilik Rabbani Okulu)". *Darulfunun İlahiyat* 35/2 (2024), 535-568.
<https://doi.org/10.26650/di.2024.34.2.1449735>
- Vorspan, Albert - Saperstein, David. *Tough Choices: Jewish Perspectives on Social Justice*. New York: UAHC Press, 1992.
- Washofsky, Mark. *Jewish Living: A Guide to Contemporary Reform Practice*. New York: UAHC Press, 2001.

- Wiese, Christian. *Challenging Colonial Discourse: Jewish Studies and Protestant Theology in Wilhelmine Germany*. çev. Barbara Harshav, Christian Wiese. Leiden: Brill, 2005.
- Wise, Isaac M. *A Defense of Judaism Versus Proselytizing Christianity*. Cincinnati: American Israelite, 1889.
- Wurzbürger, Walter S. “Modern Jewish Thought (Prophets and Prophecy)”. *Encyclopaedia Judaica* (Second Edition). ed. Fred Skolnik. 16/585-586. Detroit: ThomsonGale - Keter Publishing House, 2007.